

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ЗАГАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Частина 2 ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] закріплює, що законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

Загальне природокористування поряд зі спеціальним є одним з двох різновидів права природокористування і має вагоме значення для задоволення першочергових потреб людини – життєво необхідних.

Основну увагу дослідженню права загального природокористування було приділено у підручниках з екологічного права. Оpubліковані окремі статті, наприклад, право загального землекористування громадян як правовий інститут було розглянуто І. О. Костяшкіним [2, с. 83–88] та іншими авторами, проте відкритим залишається питання припинення права загального природокористування.

Метою цієї статті є дослідження припинення права загального природокористування, можливості його примусового припинення та надання класифікації примусового припинення цього права.

Загальне природокористування характеризується тим, що воно може здійснюватися без спеціального дозволу в кожному окремому випадку з боку компетентних державних органів і підприємств, установ, організацій, за якими природні об'єкти закріплені в користування. Це право виникає із законів або інших нормативних актів, що регулюють природокористування.

Підставою здійснення права загального природокористування визнають юридичний факт; закон пов'язує виникнення цього права із самим актом вольової дії громадянина по вільному перебуванню в лісі, збиранню дикорослих плодів, ягід, грибів тощо, по загальному водокористуванню, загальному використанню дикого тваринного світу тощо. Суттєвим тут є сам факт перебування в лісі, користування водою з водних об'єктів загального водокористування і т. ін. [3, с. 123]. Таким чином, для виникнення права загального природокористування має значення поєднання двох обставин: правової норми та фактичної експлуатації природних об'єктів фізичними особами.

Загальною підставою припинення права загального природокористування незалежно від конкретного його різновиду є добро-

вільне припинення фактичних дій, які відповідно до законодавства віднесені до загального природокористування. Постає цікаве питання – чи є можливим примусове припинення права загально-природокористування?

Як зазначено у ч. 1 ст. 47 Водного кодексу України [4], загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительського і спортивного рибальства, водопою тварин, забору води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів. Підставами припинення права загального водокористування зазвичай виступає вільне волевиявлення самих громадян щодо припинення зазначених дій.

Однак, ч. 2 названої статті передбачає, що з метою охорони життя і здоров'я громадян, навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав районні і міські Ради за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища, водного господарства, санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених державних органів встановлюють місця, де забороняється купання, плавання на човнах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, а також (за певних підстав) визначають інші умови, що обмежують загальне водокористування на водних об'єктах, розташованих на їх території.

Таким чином, у визначених законодавством випадках передбачена й можливість заборони загального водокористування, але не щодо конкретних осіб, а стосовно певних водних об'єктів чи їх окремих частин. Зазначене вказує на значну відмінність заборони здійснення права загального водокористування від заборони здійснення права спеціального водокористування. Останнє завжди відбувається стосовно конкретної особи, тобто рішення уповноваженого органу про заборону реалізації права спеціального водокористування адресоване певному водокористувачеві. Заборона ж здійснення загального водокористування має безособовий характер, оскільки вона стосується необмеженого кола осіб і індивідуалізується лише щодо об'єкта правовідносин загального водокористування, конкретного водного об'єкта.

Разом з тим слід звернути увагу на те, що заборона здійснення права загального водокористування конкретного водного об'єкта або його частини не є тотожною припиненню загального водокористування. Природокористування може бути припинено лише у випадку, коли воно вже відбувається, тобто у разі здійснення особами дій, що законодавчо віднесені до загального природокористування. Заборона ж стосується необмеженого кола осіб, які потенційно можуть здійснювати загальне водокористування, хоча на

момент заборони загального водокористування вони можуть і не використовувати своє право.

Закон України «Про рослинний світ» [5] у ст. 9 встановлює право загального використання природних рослинних ресурсів. У порядку загального використання природних рослинних ресурсів громадяни можуть збирати лікарську і технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти для задоволення власних потреб, а також використовувати ці ресурси в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях. Частиною 5 цієї ж статті встановлено, що загальне використання природних рослинних ресурсів у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності тощо може бути обмежене Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади відповідно до їх компетенції. Тут мова йде не про заборону, а про обмеження відповідного різновиду загального природокористування. Норми цього закону не згадують порядок здійснення загального використання природних рослинних ресурсів на землях приватної форми власності.

Відповідно до ч. 1 ст. 66 Лісового кодексу (далі – ЛК) України [6], громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами України.

Нез'ясованим є порядок отримання згоди приватного власника лісу на здійснення у ньому загального використання лісових ресурсів: чи є такою згодою відсутність з боку власника дій, які б свідчили про таку заборону (як-то: публічне оголошення про заборону згаданого права, наприклад, через місцеву раду, огороження лісу, розміщення на території лісу табличок тощо), чи заборона загального лісокористування презюмується і особа, яка бажає реалізувати право загального використання лісових ресурсів, повинна взяти такий дозвіл особисто у власника лісу? Все це, на наш погляд, є законодавчою прогалиною, яка потребує свого регулювання. Однак, з цього положення ЛК можна зробити висновок про можливість заборони загального природокористування за волевиявленням власника лісу – фізичної чи юридичної особи. Сутність такої заборони полягатиме у відсутності згоди приватного власника лісу на здійснення загального лісокористування у ньому.

Якщо узагальнити наведені положення щодо заборони здійснення різновидів загального природокористування, то можна виділити такі різновиди заборон щодо здійснення загального природокористування, які є основою припинення загального природокористування: 1) заборона уповноваженими органами та їх посадовими особами використовувати конкретний природний об'єкт або його частину у зв'язку з підтвердженою в установленому порядку необхідністю охорони життя і здоров'я громадян та навколишнього природного середовища; 2) заборона уповноваженими органами та їх посадовими особами здійснювати загальне природокористування у зв'язку з порушенням природокористувачами встановлених умов та правил здійснення загального природокористування; 3) відсутність згоди приватного власника лісу на здійснення загального лісокористування у ньому.

Кожен із названих видів заборон загального природокористування має свою специфіку. Так, якщо заборона загального природокористування у зв'язку з необхідністю охорони життя і здоров'я громадян та навколишнього природного середовища, а також заборона приватним власником загального використання належного йому природного об'єкта не стосується окремого природокористувача, тобто має безособовий характер, то заборона здійснювати загальне природокористування у зв'язку з порушенням природокористувачами встановлених умов та правил здійснення такого природокористування адресована конкретним суб'єктам.

Виникає питання про порядок реалізації таких заборон. Якщо спеціальне природокористування, наприклад, водокористування, надрокористування, лісокористування, припиняється у примусовому порядку через анулювання (скасування) дозволів на його здійснення, то у випадку із загальним природокористуванням таке є неможливим внаслідок відсутності спеціальних дозволів у природокористувачів. Необхідною умовою припинення дій громадян, що реалізують загальне природокористування, внаслідок заборони його здійснення є публічне оголошення про відповідну заборону, доведення цієї заборони до відома природокористувачів. Причому мова йде як про потенційних природокористувачів, які на момент оголошення заборони не здійснюють права загального природокористування відповідним природним об'єктом, так і про тих природокористувачів, які реалізують це право. На відміну від спеціального природокористування, припинення якого здійснюється шляхом анулювання дозволів на його здійснення, примусове припинення загального природокористування фактично означає закінчення дій, що реалізують загальне природокористування. Примусовий характер припинення загального природокористування означає, що природокористувач припиняє такі дії не внаслідок задоволення власних потреб, а у зв'язку з зовніш-

ньою забороною цих дій. Таке припинення має відбуватися власною поведінкою природокористувача внаслідок сприйняття ним публічно оголошеної заборони загального природокористування. Якщо ж особа продовжує здійснювати дії, які реалізують право загального водокористування, надкористування чи іншого природокористування, то таке загальне природокористування є неправомірним.

Таким чином, можна зробити висновок про принципову можливість примусового припинення загального природокористування, підставою якого виступатиме винесена відповідно до вимог чинного законодавства заборона здійснювати дії, що віднесені до загального природокористування. Спеціальною умовою примусового припинення загального природокористування є публічне оголошення про відповідну заборону.

На мій погляд, законодавством мають бути чітко встановлені необхідність та, відповідно, порядок отримання згоди на здійснення загального використання рослинних (зокрема лісових) ресурсів у приватних власників лісів та земельних ділянок. Доцільно також встановити можливі форми заборони приватними власниками природних об'єктів здійснення права загального природокористування цими об'єктами. Всі ці питання потребують більш детального дослідження.

Список літератури: 1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». 1991. № 41. Ст. 546. 2. Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян як правовий інститут // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. №3. 2002. 3. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Х., 2005. 4. Водний кодекс // ВВР України. 1995. № 24. Ст. 189. 5. Закон України «Про рослинний світ» // ВВР України. 1999. № 22–23. Ст. 198. 6. Лісовий кодекс України // ВВР України. 2006. №21. Ст. 170.

Надійшла до редколегії 27.04.07

І. В. Бригадир

Діяльність у галузі автомобільного транспорту як загроза екологічній безпеці

Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Значну роль у цій діяльності відіграє автомобільний транспорт. Дана сфера характеризується такими ознаками: є найбільш розгалуженою системою, відносно дешева та доступна для всіх верств населення, мобільна та здатна швидко реагувати на потреби, які виникають в процесі здійснення перевезень, має різноманітні форми власності на транспортні засоби, практично повна незалежність автомобільного транспорту від природних та кліматичних умов тощо. Завдяки цьому автомо-